

POZNÁMKY O FUNGOVANÍ PREDLOŽKY ZA V SLOVENSKÝCH NÁREČIACH VO VOJVODINE¹

Some Remarks about Functioning of the Preposition *za* in the Slovak dialects in Vojvodina

The article pays attention to constructions of the preposition *za* with accusative in dialects of Slovak enclaves in Vojvodina. Based on a comparison of the situation in Vojvodina with the situation in dialects of the south part of Slovakia, where majority of Slovaks in Vojvodina has their ancestors, we can conclude that in the dialects in the mother territory as well as in the Slovak dialects in Vojvodina the preposition *za* has broad application. A high percentage of identical use of it with an accusative in the original dialect of the Slovak immigrants and in Serbian language could facilitate borrowing of Serbian constructions like *voda za vareňia*, *karta za Beľehrad*, *príde za Kračúm*.

Key words: Slovak dialects, enclaves, syntax of dialects, language contacts, Serbian influence

Niektoré fonologické a morfológické javy, ktoré má slovenčina spoločné s južnoslovanskými jazykmi, podmienili vznik teórií o tzv. juhoslavizmoch v strednej slovenčine. Ich prehľad i vlastný prínos do tejto problematiky, opierajúci sa „najmä o konfrontáciu praslovanských izoglossných oblastí na území starej slovenčiny i mimo neho so zemepisno-sídlištnými i jazykovo-etnickými faktormi spreď 10. stor.“, podáva Rudolf Krajčovič v práci *Slovenčina a slovanské jazyky. Praslovanská genéza slovenčiny* (1974, s. 19 a nasl.). Na niektoré spoločné slovensko-južnoslovanské zhody či vývinové paralely v syntaktickej rovine poukázal Ján Stanislav². Ich vznik takisto kladie do obdobia, keď slovenské jazykové územie ešte geograficky súviselo s južnoslovanským makroareálom.

Príchodom Maďarov do Karpatskej kotliny sa táto územná súvislosť prerušila a slovenské nárečia sa do priameho kontaktu s nárečiami na území Srbska a Chorvátska opäť dostali až po vytlačení Turkov z Panónskej nížiny, keď sa od polovice 18. storočia v rámci zaľudňovania tamojších spustošených a riedko

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0163/11.

² Pozri napr. J. Stanislav, 1966, najmä s. 43 – 46.

obývaných oblastí začali Slováci postupne sťahovať do Vojvodiny a Slavónie.³ Prichádzali vo viacerých vlnách, boli rozličnej krajovej proveniencie, a teda aj rozličnej nárečovej príslušnosti. Ich intenzívne miešanie v novom prostredí, ako i kontakty s tamojším multietnickým obyvateľstvom sa nevyhnutne museli odraziť nielen v oblasti hmotnej a duchovnej kultúry, ale aj v ich jazyku.

V zhode so zisteniami Jozefa Štolca (1965, 1968, 1970) Daniel Dudok o jazyku slovenskej enklávy vo Vojvodine konštatuje: „Z jednotlivých nárečových štruktúr pôvodnej vlasti v konvergentnom procese sa vyvinuli celkom nové celky, nové uzavreté nárečové sústavy. Ale nárečové sústavy prisťahovalcov zároveň prechádzali divergentným procesom vo vzťahu k nárečovým sústavám v pôvodnej vlasti, a tak ich dnes nemôžeme v úplnosti stotožniť ani s jedným konkrétnym nárečím na súvislom slovenskom území. Vôbec nepredstavuje ťažkosť zaradienie slovenských nárečí v Juhoslávii do niektorého zo základných nárečových celkov na Slovensku, ale rozbor materiálu ukazuje, že jednotlivé prvky ich systémov sú ... v inej vnútornej organizácii než v zodpovedajúcich príbuzných nárečiach pôvodnej vlasti. Neraz sa bezpečne zistilo, z ktorých obcí na Slovensku prišli celé skupiny rodín, ale nárečie ich dnešných potomkov sa nedá stotožniť s nárečím ich pôvodnej obce“ (Dudok, 1996, s. 122).

Detailné porovnanie fonologického a morfológického systému nárečí vojvodinských Slovákov a nárečí na materskom území umožňujú bohaté údaje získané dotazníkovou metódou prakticky v každej slovenskej obci a tvoriace materiállovú bázu prvých dvoch zväzkov *Atlasu slovenského jazyka* (I. Vokalizmus a konsonantizmus; II. Flexia), pri identifikácii územného pôvodu jednotiek základného slovného fondu a javov slovotvornej povahy možno využiť nielen údaje z tretieho a štvrtého zväzku *Atlasu* (III. Tvorenie slov; IV. Lexika), zaznamnané v 335 vybraných bodoch, ale aj nepublikované materiály z kartotéky týchto zväzkov.

Najmenej poznatkov má slovenská dialektológia o syntaktickej rovine územných variantov národného jazyka, a teda aj o geografickej diferencovanosti funkčného rozsahu predložiek ako gramatických slov vyjadrujúcich syntagmatické vzťahy. Pritom aj výsledky podrobnejšieho skúmania geografickej situovanosti jednotlivých syntaktických konštrukcií môžu výraznou mierou prispieť k dôkladnejšiemu poznaniu vývinových tendencií v slovenských nárečiach vo Vojvodine, ako aj k spresňovaniu obrazu o genetických zväzkoch slovenčiny s južnoslovanskou jazykovou oblasťou.

Nedostatok informácií o geograficky diferencovaných formálnych prostriedkoch stvárnenia rovnakých syntaktických významov v nárečiach na Slovensku sa prejavuje aj v hodnotení niektorých syntaktických prostriedkov, ktoré sú pre nárečia Slovákov vo Vojvodine charakteristické. Jedným z nich je mimoriadne frekventované používanie predložky *za* v spojení s akuzatívom⁴.

³ Podrobnejšie D. Dudok, 1996 a 2010; tam aj ďalšia literatúra.

⁴ Východiskový materiál čerpám z knihy D. Dudka, *Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke*,

V srbčine, s ktorou sú vojvodinskí Slováci trvalo v bezprostrednom kontakte, sa táto predložková konštrukcia uplatňuje v početných syntaktických významoch⁵, čo pri hodnotení srbského vplyvu na jej miesto v systéme slovenských nárečí vo Vojvodine do istej miery ovplyvňuje postoj dialektológov-slovakistov. Tak J. Štolc v monografii *Reč Slovákov v Juhoslávii* (1968, s. 178) predpokladá, že sa predložka *za* používa podľa srbčiny nielen v syntagmách typu *pohár potrební za vodu* (Silbaš), *to je za suxoti* (Kysáč), *kanta za masť* (Palánka), *čjouke za tkaňja* (Laliť), *za kršćeňja je doz vína* (Petrovec), *za bravi máme ešte starú kukuricu* (Stará Pazova), ktoré v nárečiach na slovenskom území paralelu nemajú, ale aj vo vypovediach typu *máme staroz aj za vás* (Slibaš), *čo sa vi bojíte za mňa* (Stará Pazova), *nedbal za svoj dom* (Selenča), *zme ňevraveli za tem proces kovačickí* (Kovačica), *al'e s'te počuli za doktora Bul'ika* (Padina), *len za tú vec s'te prišli* (Petrovec), ku ktorým možno priradiť syntaktické konštrukcie s rovnakým syntaktickým významom z južnostredoslovenských, najmä hontianskych, novohradských a gemerských nárečí – porovnaj napr.: *Mali staro_za* (t. j. starosť za) *toho xlapca* (Čelovce MK); *Ňeboj'te sa za nás* (V. Krtíš MK); *Ja son takto začula za tú strexu* (Lišov KRU); *Aj za tú mešťanku so_mu* (som mu) *vraveu* (Detva ZVO); *Čera tu bol'i za inventúru* (Šuľa MK).

Aj výklad Anny Marićovej o fungovaní predložky *za* v nárečí Starej Pazovy v Srieme, ktoré má južnostredoslovenský charakter, vyznieva v tom zmysle, že ako prevzaté zo srbčiny autorka hodnotí tak syntagmy typu *voda za vareňja*, *bombóňi za d'eři*, *nakosili za kravi*, *prídu domóu za Kračúm*, *enu kartu za Belehrat*, ako aj štruktúry typu *boi sa za ňeho*, *nedbá za ňikoho*, *pohňeval'i sa za tem prekl'jati tál'*, *šakovo za ňu vrvaj'a*. Porovnaj: „b/ Za pôvodnú predložku *na je za*, napr.: (význam účelu) *tá voda je leN_za vareňja*, *ňi za piňja...*; (význam času alebo príležitosti) *prid'ite k nám za Jána...* Za pôvodné o (s akuz. a lok.) je tiež *za*, napr.: *velmo sa boi sa za ňeho...* (Marićová, 2006, s. 147)⁶.

Sondačná excerpčia zo súvislých textov z južnostredoslovenskej oblasti, odkiaľ vychádzali hlavné prúdy presídlencov, ukazuje, že predložková konštrukcia *za* s akuzatívom má v tamojších nárečiach vysokú frekvenciu a je bežným, nepríznačným prostriedkom vyjadrenia významov

a) účelu a prospechu, napr.: *MisiNza naše l'iske beha'i* (Lišov KRU); *Prišli zme za túto panu* (Detva ZVO); *Starejši zacengau za t'ixoz loškou o táner* (Klenovec RS); *Aj fšera bou tu edoN_za kvart'jel'* (Hnúšť'a RS); *Išól na faru za ohláški* (Šivetice REV); *To (ovce) najv'ja_za to (vlnu) drž'ja* (Lovinobaňa LUČ); *Xod'ile za kus x'leba, peitale* (Ozdín LUČ); *Šakovak sa l'ud'ja za to pá'lenyu mordoval'i* (Zombor MK); *Bola za rosobáš pri fiškál'ovi* (Klenovec RS); *Ňesmela aňi slova povjeda'ti ňigda za tje d'eři* (Rimavica RS);

Banáte, Srieame a Slavónii (2010).

⁵ Opieram sa o spracovanie funkcií predložky *za* v *Rečniku srpskohvatskog književnog i narodnog jezika* (1968, s. 481 – 484) a o výklady M. Stevanovića, 1974, s. 429 – 436).

⁶ Pozri aj Marićová, 2010, s. 210 (heslo *za*) a D. Dudok, *Nárečie Pivnice v Bácske*, s. 150 – 151.

b) príčiny, napr.: *Plakau som za to šingľia* (Poniky BB); *Za hočo rumázgaš* (Klenovec RS); *Bola zanho smutná* (Rimavica RS); *U sa len vaďej za hozáku darobňinu* (Málinec LUČ); *Za vá son vihoreu* (Kalinovo LUČ); *Dobreže zme sa šeci za tebe nežatopil'i!* (Zombor MK); *Najviacej sa nepokonal'i za majetke* (V. Lom MK); *Prišla o vlase za porjekaňia* (Čelovce MK); *Do pletke prideme za ňeho* (Dačov Lom KRU); *Abi mňa za staré drevo pravoťev!* (Vieska n. Žit. VRB);

c) zreteľa: *Za ná sa ňemuseu ošívat'* (Lišov KRU); *Prosím vá za Boha živého, ved'ja ňevlázem!* (Zombor MK); *Tedi to bolo ťaško za peňjaze* (Lovinobaňa LUČ); *Je tam bėda za robotu* (ibid.); *Za sina, uš ko tu xod'iu do tej školej, tak som najvia zato sem išou dom hľadati* (Lešť MK); *Mám hibaj bjadu za toho sina* (Roštár ROŽ);

d) predmetu : *Poviem aj za sina, že už na hospodárstve ňesťe robiťi* (Lešť MK); *Poprosil'i za nocľax* (Kokava n. Rim. RS); *ŽadoN sa ná za prast'e ňeopejtau* (Turičky LUČ);

Uš sa ednav za kravu (Hradište LUČ); *Stavil'i sa za dva metre žita* (Málinec LUČ); *Uš si koná za rosobáš* (Chyžné REV); *Kelo mä olenžovau za tú piščalku, eš so mu jú museu kúpič* (Sása REV); *Za to dom (tot dom) ste se už dopravili?* (Rozložná ROŽ).

Silná pozícia predložky *za* vo veľkej časti nárečí južnostredoslovenskej skupiny aj pri vyjadrovaní uvedených syntaktických významov⁷ (popri vyjadrovaní významov smeru, miesta, spôsobu, prostriedku, miery obsahu, časovej miery, časového rozsahu, doplnku, v ktorých má však geograficky rozsiahlejšie uplatnenie) nás oprávňuje predpokladať, že v takejto funkcii bola už súčasťou jazykovej výbavy predkov dnešných vojvodinských Slovákov. Veľká miera zhody vo fungovaní predložky *za* s akuzatívom v ich pôvodnom nárečí a v srbčine mohla ovplyvniť aj preberanie srbských syntaktických konštrukcií typu *sud za víno, prídu za Kračúm, uvarila sliepku za večeru, enu kartu za Bel'ehrat* a pod.

Vysoké percento zhody vo funkčnom rozsahu predložky *za* v južnej strednej slovenčine so stavom v srbčine nás vedie k predpokladu, že aj v tomto prípade môže ísť o jav podmienený jej dávnym geografickým kontaktom s južnoslovanským jazykovým areálom, a teda o jeden z tzv. juhoslavizmov v syntaktickej rovine.

⁷ Takéto syntaktické konštrukcie sú príznačné pre jazyk spisovateľky Timravy (1867 – 1951), ktorá trvalo žila v rodnom Novohrade. Porov. napr.: *Ešte vypil pohár vína za zdravie dvom domácim slečnám. – Mne písal ešte v júni za životopis. – Celkom som zľaknutá za tie oslavy.* O silnej pozícii predložky *za* v syntaktickom systéme hontianskych, novohradských a gemerských nárečí svedčí aj fakt, že sa vyskytujú aj v spontánných ústnych prejavoch ľudí s pôvodom v tej oblasti, pre ktorých je spisovný jazyk pracovným nástrojom. Napr.: *Ja sa chcem spýtať za tie citačné databázy. – Do telefónu plakala za toho brata. – Je tam bieda za robotu.* Predložka *za* tu nie je použitá v súlade so spisovnou normou.

Literatúra a pramene

- DUDOK, Daniel: Predložka *za* v slovenských nárečiach v Juhoslávii. In: Jazykovedné štúdie X. Štolcov zborník. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969, s. 134 – 139.
- DUDOK, Daniel: Nárečie Pivnice v Báčke. Martin: Matica slovenská 1972. 290 s.
- DUDOK, Daniel: O slovenskom jazyku v Juhoslávii. Báčsky Petrovec: Kultúra 1996. 204 s.
- DUDOK, Daniel: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieme a Slavónsku. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2010. 146 str.
- Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Svazek 1. Předložky; Koncové partikule. Sestavil František Kopečný. Praha: Academia 1973.
- MARIČOVÁ, Anna: Slovenské nárečie Starej Pazovy. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA 2006. 216 s.
- MARIČOVÁ, Anna: Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy. Stará Pazova: Kanadem 2010. 228 s.
- ORAVEC, Ján: Väzba slovies v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967. 392 s.
- ORAVEC, Ján: Slovenské predložky v praxi. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 232 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.
- STANISLAV, Ján: Kontakty slovenčiny s inými slovanskými jazykmi v syntaxi. In: Slavica Slovaca, roč. 1, 1966, č. 1, s. 38 – 52.
- ŠTOLC, Jozef: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. In: Nový život, 1965, roč. 17, č. 3, s. 333 – 342.
- ŠTOLC, Jozef: Reč Slovákov v Juhoslávii. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenské ostrovy na Dolnej zemi ako predmet jazykovedného výskumu. In: Slováci v zahraničí. 1. Martin: Matica slovenská 1970, s. 33 – 81.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига V (дугуљан – закључиши). Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик 1968.
- СТЕВАНОВИЋ, М.: Савремени српскохрватски језик. II. Синтакса. Друго издање. Београд: Научна књига 1974. 942 с.

Lokalizačné značky

- BB – Banská Bystrica, KRU – Krupina, LUČ – Lučenec, MK – Modrý Kameň, PDZ – Prievidza, REV – Revúca, ROŽ – Rožňava, RS – Rimavská Sobota, VRB – Vráble, ZVO – Zvolen

Adriana Ferenčíková

NEKA ZAPAŽANJA O FUNKCIJI PREDLOGA ZA U SLOVAČKIM DIJALEKTIMA U VOJVODINI

Ovaj rad se bavi konstrukcijama sa predlogom *za* sa akuzativom u slovačkim dijalektima u Vojvodini. Na osnovu poredjenja situacije u Vojvodini sa situacijom u dijalektima u južnim delovima Slovačke, odakle i potiče veliki broj Slovaka koji žive u Vojvodini, može se zaključiti da se predlog *za* u velikoj meri koristi kako u dijalektima kojima se govori u Slovačkoj tako i u slovačkim dijalektima kojima se govori u Vojvodini. Visok procenat identične upotrebe ovog predloga sa akuzativom u dijalektu slovačkih emigranata i u srpskom jeziku mogao bi da doprinese lakšem pozajmljivanju srpskih konstrukcija, kao što su *voda za kuvanje, karta za Beograd, itd.*

Ključne reči: slovački dijalekti, enklave, dijalekatska sintaksa, jezički kontakti, srpski uticaji.